

Lisää äänteenmuutoksista ja generativismista

Kirjoitukseni »Ovatko äänteenmuutokset vähittäisiä vai harppauksellisia?» (Vir. 1970 s. 411—438) innosti Kalevi Wiikin käyttämään Virittäjän viime vihkossa (s. 59—75) pitkän puheenvuoron. Olin yrittänyt osoittaa generativistien viimeaikaisista kannanotoista poikkeavasti, etteivät kaikki äänteenmuutokset ole harppauksellisia vaan että on olemassa myös vähittäisiä äänteenmuutoksia. Wiik puolestaan koettaa todistaa, että kantani johtuu vain generativistien käsitteiden väärin ymmärtämisestä — käsitteiden, joiden avulla nämä pystyvät mielestään »erittäin hyvin kuvaamaan ihmisen puhetta» (Wiik s. 59). Olen näet hänen mukaansa määritellyt sekä kompetenssin että äänteenmuutoksen toisin kuin generativistit, sen sijaan että olisin pyrkinyt osoittamaan, etteivät näiden peruskäsitteet ole »hyviä».

Tarkkaava lukija lienee kuitenkin havainnut, että olen käsittelemiäni asioita tutkinut eräänlaisessa kaksoisvalaistuksessa, lyhtynä sekä generativistien että traditionalistien yleisperiaatteita ja suuntamerkkeinä vielä koko joukko omia havaintoja. Sitä tietä olen päätenyt tuloksiin, jotka eivät täsmää generativistien mutta eivät kaikilta osin traditionalistien kannan kanssa. Toisin kuin Wiik selittää, en ole esittänyt omaa kompetenssin määritelmäni; sen sijaan olen pitänyt silmällä generativistien kompetenssi-käsitettä ja joutunut tällöin osoittamaan, että siinä on edelleenkehittämisen varaa. Palautan mieliin, että mm. Choms-

ky on eri yhteyksissä (esim. Syntactic Structures s. 36, Aspects of the Theory of Syntax s. 11) huomauttanut grammaattisuuden eri asteista, vaikka ei lienekään kehitellyt ajatuksiaan tässä kohden haja-huomioita pitemmälle. Totta on toisaalta Wiikin huomautus, että Chomsky on katsonut »tilastollisten tutkimusten olevan vailla suoranaista merkitystä silloin kun määritellään tai luonnehditaan, mitkä ilmaukset ovat grammaattisia» (Syntactic Structures s. 17). Juuri näiden kahden käsityskannan vertaaminen maksaa vai- van: jos grammaattisuuden ja epägrammaattisuuden välillä on siirtymäasteita, niiden eriarvoisten toteutumismahdollisuuksien täytynee periaatteessa olla myös kvantifioitavissa, ja nimenomaan äänneopin puolella on yhtenä kvantifiointikeinona tehdä taajuuslaskelmia puhunnasta, ts. kompetenssin tärkeimmästä heijastumasta tarkattavissamme olevassa ilmiömaailmassa. (Sama tietysti koskee puhtaasti grammaattistenkin valinnais-sääntöjen toteutumisasteita: on olemassa kvantifiointikeinoja, joiden avulla voidaan osoittaa, että mon. gen. *kivikkojen* on paljon suositumpi suhteessa vaihto- ehtoonsa *kivikoiden* kuin mon. gen. *mansikkojen* suhteessa vaihtoehtoonsa *mansikoiden*. Tämä ilmiö, »vapaiden» varianttien vapausasteen suhteellisuus, jäi strukturalisteilta yleensä vaille huomiota, ja hiukan outoa on, ettei generativismi ole tässä kohden hionut aseitaan yhtään sen terävämmiksi.)

Wiik huomauttaneee tämän johdosta

Chomskyy'n vedoten, että puhuntahan on performanssia, johon ovat vaikuttamassa muutkin seikat kuin kompetenssin alaan kuuluvat, ja että siksi sen yhteydessä ei voida puhua grammaattisuudesta ja sen asteista vaan hyväksyttävyydestä ja sen asteista. Mutta niin helppoa kuin on mainitakin yksittäisiä esimerkkejä (Wiikillä s. 60 rekursiivin säännön avulla laadittu 14 modaaliverbin röykkiö) »hyväksyttävyydestä» erotukseksi grammaattisuudesta, ei kukaan ole pystynyt osoittamaan, mihin hyväksyttävyyden ja grammaattisuuden raja lopulta on vedettävä. Tapana on valaista sitä muutamin havaintoesimerkein (Chomskylla mm. Aspects of the Theory of Syntax s. 12—), mutta kokonaisuutena asia on jäänyt syntaksinkin puolella aivan avoimeksi. Ja juuri äänne muutoksen teorian kannalta erittäin olennaista on, että alkuaan syntaksin tarpeiksi keksitty grammaattisuuden ja hyväksyttävyyden distinktio käy sitä keinotekoisemmaksi ja sovellusvaikeudet sitä suuremmiksi, mitä lähemmäs edetään kohti fonologisen komponentin pintailmiöitä. Ajattelen asiaa nyt vaikka kuulijan kannalta; generativismin tehtävänähan on yhtä hyvin kuulijan kuin puhujan »kieliopin» rakentaminen. Suomen *e*-vokaalilla (määräympäristössä) on, kuten kielen muillakin äänneillä, hajontakenttänsä tai paremminkin moniulotteinen hajonta-avaruus. Jos ei muuten niin ainakin syntetisoimalla voidaan kokeilla, millaisia äännetuotoksia kielenpuhujakuulijat aina yksimielisesti pitävät täysin aitoina *e*-äänteinä, millaisia variantteja jotkut jo jollain kuulemalla hienokseltaan vierovat jne., kunnes vähin erin tullaan yhä jyrkemmin, alituisemmin ja yksimielisemmin vierottuihin varianteihin. Miten tällöin voitaisiin periaatteessakaan, saati käytännössä erottaa grammaattisuus eri asteineen hyväksyttävyydestä ja sen eri asteista? Jos raja ylimalkaan on löytyäkseen, niin se pakosta jää liukuvaksi ja siten todistamaan kompetenssin ja performanssin eron suhteellisuudesta. Chomskyn ja Hallen hapuilevat pohdinnat

englannin redusoituneiden vokaalien asemasta (The Sound Pattern of English s. 110—111) osoittavat samaa ymmällöoloa, ja teoreettisesta siloisuudestaan huolimatta jäänee käytännössä toimintakyvyttömäksi myös Wiikin selitys performanssin variaatiosta (s. 71—72), joka jää valinnaisten sääntöjen salliman liikkumavaran ulkopuolelle.

Tämä kompetenssista. Luulisin toimineeni juuri Wiikin toivomuksen mukaisesti osoittaessani, ettei generativistien kompetenssi-käsite ainakaan äänneopin puolella ole täysin tyydyttävä. Jättäessään toteutumismahdollisuudet (ynnä niitä kuvastavat taajuudet ja suosiohierarkiat) huomiotta ja vetäessään jyrkän rajan grammaattisuuden ja hyväksyttävyyden välille se on toisaalta vajaa, toisaalta epärealistisen tarkka. Silti en koko kirjoituksessani ole pyrkinyt kompetenssia varsinaisesti määrittelemään; tiedän tällaiseen määrittelyyn liittyvät vaikeudet, ja loppukappaleessani olenkin vain viittausenomaisesti koettanut selvittää, mihin suuntaan kompetenssi-käsitettä kehiteltäessä ehkä sopii edetä.

Paitsi kompetenssin olen Wiikin mukaan myös äänne muutoksen määritellyt toisin kuin generativistit, joiden mukaan »äänne muutos on kompetenssin säännöstön muutos». Todellisuudessa en ole äänne muutosta määritellyt; olen käyttänyt sanaa perinteellisessä merkityksessä, samalla kun olen pitänyt silmällä, vaikuttaako generativistien määrittely jotain käsitykseen äänne muutoksen vähittäisyydestä tai harppauksellisuudesta. Tässä määrittelyssä on kaksi puolta: ensinnäkin siinä korostetaan äänne muutoksen mentalistisuutta, toiseksi siis katsotaan muutoksen olevan kompetenssin säännöstön muutos. Näistä puolista edellinen on sopusoinnussa useimpien traditionalistien kannan kanssa, eikä sen omaksumisella tai omaksumatta jättämisellä voi olla merkitystä pohdittaessa kysymystä äänne muutoksen vähittäisyydestä tai harppauksellisuudesta. Jälkimmäinen puoli kieltämättä sisältää äänne muutok-

sen luonnehdintaa uudesta näkökulmasta, ei tosin sen kummempaa kuin että se sovelluksineen on yleensä transponoitavissa traditionalistienkin kantaan. Generativistit ja traditionalistit tosin puhuvat »omaa kieltään», mutta kumpikin kieli on ainakin äänteenmuutosasiassa tavallisesti käännettävissä toiseksi. Mikä tärkeintä, generativistien omasta postulaatista »äänteenmuutos on kompetenssin säännösten muutos» ei voida edes sisäänlämpiävästi dedusoida sellaista päätelmää, että kaikki äänteenmuutokset ovat harppauksellisia. Ei siitä liioin voi dedusoida vastakkaista päätelmää kaikkien äänteenmuutosten vähittäisyydestä tai päätelmää kummankinlaisten muutosten olemassaolosta, sillä postulaatti on kaikkien tällaisten päätelmien suhteen puolueeton, ellei siihen nimenomaan lisätä sanontaa siitä, millainen säännösten muutos äänteenmuutos on. Mikä estäisi säännöstöä muuttumasta kummalla lailla hyvänsä? Tuntuu siltä, etteivät generativistit tätä seikkaa käsitellessään ole harrastaneet enempää kunnon deduktiota kuin kunnon induktiotakaan, ovatpahan vain koneellisesti mukautuneet myötäilemään »säätöekonomian» periaatteen yleistä henkeä, jonka orjallisen noudattamisen Vir. 1970 s. 412—413 osoitin muutenkin vievän mahdottomuuksiin.

Edellä osoitin, että *kompetenssin* käsite kelvataksaan äänteenmuutoksen teorian pohjaksi kaippaa nykyisellään tarkistusta; tarkistamattomana se on epäkelvo otettavaksi edes pohjaksi äänteenmuutosten vähittäisyyttä ja harppauksellisuutta pohdittaessa, ja tarkistettuna se yhdessä muiden argumenttien kanssa vie siihen vähittäisten(kin) muutosten mahdollisuutta puoltavaan näkemykseen, jonka kirjoituksessani olen esittänyt. *Äänteenmuutoksen* käsitteeseen taas en ole havainnut generativistien tuoneen mitään sellaisia perusteltuja lisäjä, jotka voisivat vaikuttaa suuntaan tai toiseen muutoksen äkillisyyttä ja vähittäisyyttä pohdittaessa. Lukija, joka vaivautuu kahlaamaan kirjoitukseni vielä kerran läpi, huomaa tämän selvimmin

tarkastellessaan niitä argumentteja ja vasta-argumentteja, joita olen siihen koonnut.

Sitä kiintoisampaa on nyt tarkata, onko Wiik omasta takaa löytänyt asiaan vaikuttavia lisäjä. Hän koettaa pysyä nimenomaan puhdasoppisessa generativistisessä käsityksessä, luonnehtia sen mukaisesti kompetenssia hiukan tavanomaista tarkemmin ja siltä pohjalta vielä tutkia kysymystä äänteenmuutosten vähittäisyydestä ja harppauksellisuudesta. Käsitän tehtäväkseni punnita hänen esitystään toisaalta generativistisen kehyksen ulkopuolelta, toisaalta sen sisäpuolelta tarkaten.

Wiik arvelee löytävänsä neljä sellaista »jatkumo-ominaisuutta», jotka eivät kuulu oikeaoppiseen kompetenssiin ja joiden puutteen takia myöskään äänteenmuutoksia ei voida luonnehtia jatkumoille tyypilliseen tapaan vähittäisiksi. Yhtenä tällaisena kompetenssille vieraana ominaisuutena hän mainitsee esiintymistaajuuDET. Niitä ja niihin verrattavia havainnontekijäin suosiohierarkioita olen edellä käsitellyt; ymmärtääkseni niiden pohjana olevia toteutumismahdollisuuksien asteita jo generativistisen oppirakennelman sisäisistä edellytyksistä tarkastellen täytyy (vastoin generativistien itsensä lausumaa käsitystä) pitää kompetenssiin kuuluvina, jos (generativistien oman lausuman käsityksen mukaisesti) hyväksytään puhegrammaattisuuden asteittaisuudesta. Tuo Chomskyn kanonisoima grammaattisuuden asteittaisuus muuten on sellainen jatkumoilmiö, joka taajuuksiin puuttumattakin vie pohjaa Wiikin ajatuksenkululta. Wiik lausuu:

Generativistit määrittelevät kompetenssin siten, että siihen ei kuulu jatkumoa eikä siis myöskään jatkumoiden vähittäisyyttä. Kun he määrittelevät kompetenssinsa näin, he myös päätyvät automaattisesti väittämään, jonka mukaan kaikki äänteenmuutokset ovat harppauksellisia. (S. 64.)

Automatiikka olisikin varmaan ihan-teellinen, ellei sen tiellä olisi generatiivin

teorianmuodostuksen itsensä luomia esiteitä, odottamattomia jatkumoiota häiritsemässä jatkumattomuuden ihannetilaa.

Ne kolme muuta »jatkumo-ominaisuuksia», jotka Wiikin selvityksen mukaan kompetenssilta puuttuvat, ovat aika, fysikaalinen todellisuus ja kompetenssi »joukkokäsittteenä», »yhteiskompetenssinä», jonka vastakohtana on yksilöllinen kompetenssi.

Puhe kompetenssin »ajattomuudesta» tai paremminkin sen kuulumisesta kerrallaan yhteen ainoaan synkroniseen tasoon on epäilemättä puollettavissa yhtä hyvin kuin yleensäkin puhe kielen synkronisista tasoista. Mutta mikä silti estää ajattelemasta, että mitättömän vähäinen siirtymä aikatasosta toiseen voi tuoda mukanaan kompetenssin mitättömän vähäisen siirtymän, seuraava aikasiirtymä taas samanlaisen jne., tuloksena tyypillisesti vähittäinen kehityssarja siihen tapaan kuin jo Paul ajatteli? Alkupuolella kirjoitustaan (s. 61) Wiik itse esittää tällaisen mahdollisuuden mutta kumma kyllä ei siellä yritäkään sitä kumota sen oman luonteen vuoksi vaan sellaisen seikan takia, jonka hän »jatkumo-ominaisuuksien» luettelossaan sijoittaa muutoksen »ajattomuudesta» erilleen. Ja nyt tulenkin tähän, Wiikin mukaan ilmeisesti varsin ratkaisevaan kohtaan: muutos ei hänestä voi olla vähittäinen, koska kompetenssilta puuttuu fysikaalinen todellisuus.

Siihen väittämään, että kompetenssilta sinänsä puuttuu fysikaalinen todellisuus, voi nähdäkseni jälleen yhtyä, mutta aivan hämäräksi jää, miksi siitä seuraisi, ettei muutos voi olla vähittäinen. Wiikin ainoana perusteluna on, että vaikka »kompetenssin säännöt kyllä ratkaisevat suurelta osalta, minkälainen ilmauksen fysikaalinen todellisuus kussakin yksityistapauksessa (puhetilanteessa) on», tämä silti on »kokonaan muuta kuin väittää äänneiden fysikaalisen laadun kuuluvan kompetenssin käsitteeseen». Olkoon niinkin; tämä Wiikin perustelu ei kaipaa kuin yhden reunahuomautuksen: aivan samanlaisella sanailullahan voitaisiin kiistää ei vain

vähittäisen vaan harppauksellisenkin äänne­muutoksen mahdollisuus. Tähän yritykseen Wiik ei jostain syystä ole ryhtynyt.

Wiikin teesi yhteiskompetenssin ole­mattomuudesta ja yksilökompetenssin fak­tit­suudesta sitä vastoin ansaitsee vakavaa huomiota. Tosin siltä jonkin verran taittaa kärkeä Wiikin oma varaus (s. 68): vaikka kullakin yksilöllä on oma kompetenssinsa, »tämä ei tarkoita, ettei voisi kuitenkin valita yhtä ajateltua yksilöä ja hänen kompetenssiaan edustamaan kokonaista joukkoa ja joukon tyypillistä kompetenssia.» Juuri niin ovat käytännössä, tietoisesti tai tiedostamatta, varmaan ajatelleet monen monet eri polvien ja eri suuntien kielentutkijat, generativistit mukaan luet­tuina, silloin kun äännehistoriaa on itse teossa tutkittu ja esitetty. Täsmälleen saman, Wiikin tekemän varauksen mukaisesti olen ajatellut minäkin kohdassa, jossa olen selittänyt »taksonomis-fonologi­sen» äänne­muutoksen harppaukselli­seksi. Siten Wiikin syytös todisteluni epä­johdonmukaisuudesta sattuu hänen omaan nilkkaansa, kun hän lausuilee näinkin:

Lainauksesta käy ilmi, että Itkonen käsittelee nyt idiolektia. Jos hän tässä kohdin samoin kuin generatiivisesti äänne­muutoksista puhuessaan käsittelee yhden yksilön idiolektin sijasta henkilöryhmän murren, hän joutuisi kieltämään taksonomistienkin harppauksellisuuden. Ei näet voi väittää, että samaa murretta puhuvilla henkilöillä »allofonien esiintymistä säädel­leet kombinatoriset edellytykset» häviäisi­vät tarkalleen samanaikaisesti. — — En tiedä, mistä johtuu, että Itkonen pystyy näkemään asiat idiolektin kannalta käsitellessään äänne­muutoksia taksonomisesti mutta näkee sen murteen kannalta käsitellessään äänne­muutoksia [sic!] generatiivisesti (S. 64.)

Lisäisin tähän vielä Wiikiltä huomaamatta jääneen seikan: muutoksen harppauksellisuutta en ole muutenkaan kiistänyt pelkästään sillä perusteella, että se puhujaryhmän eri jäsenillä sattuu eri aikaan. Kirjoituksenihan olisi silloin ollut sohausu tyhjään, sillä kaikista muutoksista olisi noin yksivakaasti ajatellen tullut

vähittäisiä.

Palatakseni asiaan: kannattaa kyllä pohtia sitä, onko yksilön puhettomuksen ja ihmisryhmän keskimääräisten puhe-
tottomusten muuttumisen välillä jokin perusluonteinen ero. Wiik tunnustaa minun maininneen »suuren määrän sinänsä arvokkaita esimerkkejä ihmisryhmien puhe-
tottomusten vähittäisestä muuttumisesta» ja katsoo esimerkkiäni osoittavan »yhä varmemmaksi käsityksen, jonka nähdäkseni kaikki lingvistit hyväksyvät» (s. 64). Kiitän tunnustuksesta, varsinkin kun näkyy olevan lingvistejä (ainakin King äärimmäisyyksiin vietyine vähittäisyyden kiistämisineen), jotka eivät tätäkään käsitystä voi hyväksyä. Tunnustusta jakaessaan Wiik kuitenkin samalla huomauttaa, etten ole antanut yhtään kiistatonta esimerkkiä yksilön puhe-
tottomusten vähittäisestä muuttumisesta. Koko lailla kiistattomina pidän ainakin havain-
toja, jotka olen tehnyt oman poikani puheesta; huomautan tässä kohden myös, että »vaiheittaisuudella» ja »asteittaisuudella» olen vastoin Wiikin epäilyjä kyllä tarkoittanut näidenkin havaintojen yhteydessä samaa kuin vähittäisyydellä. (Wiik arvelee mp., että kehitysvaiheiden tai asteiden luonnehtima idiolektin äännekehityksen vähittäisyys olisi jopa generatiivisten kannan mukaista. Niin kuin esim. kato- ja epenteesi-ilmioitä koskevasta Kingin lausumista ilmenee, hän edellyttää paljon jyrkemmin toisistaan erottuvia vaiheita kuin minä. Ja ennen kaikkea hän ei hyväksy sitä käsitystäni, että vaiheiden välillä voi olla »silloja»: kaikki päävaiheiden eli suhteellisen vakinaisten frekvenssimaksimien väliset siirtymäasteetkin voivat äännetuotosten eriaikaisissa jakaumissa edustua — milloin lyhemmän, milloin pitemmän aikaa, sen mukaan kuinka nopeasti jakauma kulloinkin on siirtymässä.)

Se että minulla ei ole enempää oma-
kohtaisia esimerkkejä annettavana, johtuu syystä, jonka myös Wiik hyvin ymmärtää: minulla ei tähän ikään saakka ole ehtinyt olla niin monivuotisia ja niin intensii-

visti tarkkailtuja kielenoppaita, että voisin heidän puhe-
tottomustensa muutoksista sanoa mitään varmaa. Tältä kannalta muuten tuntuisi toivottavalta, että nyt äänentallennuksen aikakaudella otettaisiin kielentutkimuksen yhdeksi nimenomaiseksi tehtäväksi joidenkuiden ihmisten kielitottomusten järjestelmällinen seuraaminen halki ei vain vuosien vaan vuosikymmenien. Mieltäni kutkuttaa sellainen toiveuni, että käytettävissäni olisi ollut 1880-luvulla nauhoitettua ainesta, josta olisin voinut kuunnella kymmenvuotiaan kuoreveteläisen Eerolan Huldan švaakvantiteettien jakaumaa yhtä rauhassa kuin olen sitä 1960-luvulla kuunnellut saman henkilön puheesta lähes yhdeksänkymmenen vuoden iässä nauhoitetuista näytteistä. Olisinko todella tavoittanut saman jakauman, olisinko tavannut švaata lainkaan? Omien ääntämistottumusteni alalta minulta on sen sijaan kerrottavana vähäinen esimerkki, joka voi jotain valaista. Tiedän viisivuotiaana voineeni ääntää *uo, yö, ie* -diftongit niin väljästi, että tätini piti tarpeellisena siitä minulle huomauttaa: »ei saa sanoa rumasti Suomi vaan Suomi». Nyt, yli 30 vuoden jälkeen, *uo, yö, ie* -diftongini ovat kai helsinkiläisittäin keskimäärin hiukan väljentyneitä, kuitenkin niin vähän, että ns. huolellisen yleiskielen kannalta selvästi »loukkaavat» *ua*-tyyppiset väljentyvät ovat ääntämyksessäni harvinaisuuksia (joskus sellaisiakin silti yhä esiintyy). Olenko siis jolloinkin harppauksellisesti siirtynyt hyvin väljentyneistä diftongeista lähes väljentyttömiin? Niin kivuttomasti en uskoisi jutun käyneen; moni tietää kai kokemuksestaan, kuinka vaikeaa on äidin- tai vieraskielistä ääntämystään muuttaa hetkessä toiseksi, jos on johonkin tottunut. Siksi arvelen, että diftongieni hajonta (joka minulla kuten yleensäkin helsinkiläisillä ei ole aivan vähäinen) on jolloinkin vähin erin siirtynyt kohti väljentyttömiä diftongeja. Tällöin on frekvenssihuippu siirtynyt, ja saman tien ovat jakauman laidalla olleet väljentyneimmät variantit karsiutuneet pois vähittäin uudistuneesta ääntä-

mysjakaumasta.

Wiik voi nyt jälleen huomauttaa, ettei äännetuotosten jakauman siirtyminen talaisissakaan tapauksissa ole vähittäistä: siirtyminen on tapahtunut niin, että useiden valinnaisten numeeristen sääntöjen toisesta päästä on yksi sääntö kerrallaan harppauksellisesti tipautettu pois samalla kun toiseen päähän on ehkä omaksuttu uusi valinnainen numeerinen sääntö. Hän myös arvelee, etten olisi ollut selvillä niin näppärän löydön kuin numeeristen sääntöjen olemassaolosta. Kyllä sen tiesin; olin vain luullut niitä äärimmäiseksi hätävaraksi, joilla jatkumot naamioidaan silloin kun niiden evidenssi alkaa käydä uhaksi sääntökielipin normaalille esitystekniikalle ja muutosten vähittäisyyden jyrkästi kieltävälle näkemykselle. Alkeellisempaa ja sanan varsinaisessa mielessä taksonomisempaa esitystapaa äännetuotosten hajonnalle kuin Wiikin s. 71 havainnollistamat »numeeristen sääntöjen» luettelmat ei juuri voisi löytää. Tuntuu kuin Wiik tässä kohti olisi ehdoin tahdoin antanut purtensa virran vietäväksi: empiirisen tutkimustyönsä pohjalta tiedän hänen sentään oivallisesti hallitsevan kehittyneempiäkin hajonnan-esittämistapoja kuin tämän, sääntökielipin tuoreimpiin kuuluvan keksinnön.

Mainitsin esitystekniikasta. Wiik pitää harhauttavana erästä Postalin referointiani, jonka mukaan monta peräkkäistä säännöllisäystä yhden kerrallisen sijasta »olis i jo esitysteknisesi hankalaa, vaikka se todellisuutta kuvastaisikin». Myönnän avoimesti, että tässä kohdassa olen tarkistamatta päästänyt kirjoitukseeni Postalin lausumana väitteen, joka perustuu hänen ajatuskulkunsa valitettavaan väärinymmärtämiseen. Myöskään sanaa »esitystekninen» ei Postal ole käyttänyt, ja siksi tunnustan tehneeni generativisteille vääryyttä, kun annan ymmärtää heidän itse pitävän »esitystekniikkaa» tärkeämpänä kuin »todellisuutta». Eri asia on, että ulkopuolisen silmin usein vaikuttaa siltä kuin he vanhoja asioita virvoitettuaan, tuoreita keksittyään ja löydettyään kaikelle

tälle kaavamaisen esitystekniikan olisi vat sittenkin jääneet tuon tekniikan kahleisiin. Tämä kuvastuu ehkä paremmin heidän sanomatta jättämisistään kuin sanomisistaan. Vaikka esimerkiksi grammaattisuuden (ja hyväksyttävyyden) asitteittaisuus myönnetään, sen ilmaisemista kartellaan; kaiken mentalismi-innon keskellä jäävät taivutusopin valinnaissäännöt (ajatellen esimerkiksi suomen nominintaivutusta) vaille syvemässä mielessä mentalistista kuvausta, koska sääntöjen monitahoiset paradigmaattiset assosiaatioiteet ja niiden vaikutusten dynamiikka eivät ole kaavoilla hevin ilmaistavissa; johto-oppi suomen kaltaisessa kielessä pyrkii ymmärrettävistä syistä jäämään vaille edes kuvausyrityksiä. Wiikin mukaan (s. 72) on syiden selittämisen tarve kasvanut sitä mukaa kuin »siirrytään ei-strukturalistien opeista taksonoman kautta generatiiviseen kielentutkimukseen». Ei-strukturalistisesta selitystavasta hän mainitsee esimerkkinä sen, että olen Rapolan tavoin selittänyt *uo, üö, ie*-diftongin väljentymisen johtuvan pyrkimyksestä diftongin kaksijäsenisyyden tähdentämiseen. Wiik puolestaan huomauttaa löytävänsä syyn pikemmin taksonoman kuvauksen avulla: diftongin jälkimmäinen jäsen on oikeastaan välisarjan vokaalin ja vastaavan väljän vokaalin arkkifoneemi (diftongin jälkikomponentissa neutraalistuu välivokaalien ja väljen vokaaalien oppositio), ja juuri arkkifoneemien foneettinen laatu »saa usein varioida tavallista enemmän». Pidän Wiikin selitystä huomion arvoisena; kukapa tietää, vaikka vaikuttamassa olisivatkin olleet sekä hänen että minun mainitsemani seikat — ja lisäksi vielä joitakin muita, tutkimuksen tavoittamattomissa olevia seikkoja, kuten lingvistiksessä syiden etsinnässä yleensäkin. (Jos vastamainittu ehtopari jo todella sisältäisi diftongin väljenemisen riittävän »syystön», jäisi arvoitukseksi, miksi diftongit eivät sitten ole kaikissa murteissa väljentyneet. Ja tärkeää on tietysti muistaa sekä Wiikin että minun, että joidenkin, ainakin osaksi tietymättö-

mien edellytysten vallitessa kehitys voi suuntautua jopa päinvastaiseen valio-
muotoisuuteen: diftongi näet voi myös
monoftongiutua, vieläpä tapauksissa, jois-
sa sen jälkikomponenttina oleva väli-
sarjan vokaali alkuaan on ollut oppositios-
sa väljään vokaaliin ja jossa väljeneminen
tietää tuon opposition tuhoa. Esimerkiksi
tarjoutuu vaikka savolais- ja lounais-
murteiden diftonginreduktion viimeinen
aste: (*au* >) *ao* > *ä*.)

Vaikka Wiik siis mainitsee esimerkin
sekä ei-strukturalistisesta että taksonomi-
sesta äänne muutoksen syyn selittämi-
sestä, ei hän kirjoituksessaan esitä näy-
tettä siitä, kuinka paljon entistä syvemmin
generativismi vuorostaan pystyy selittä-
mään äänne muutosten syitä. Mikä on
sen lisäanti vaikkapa noita diftongien
väljenemisiä selitettäessä? Veikkaisinpa,
että anti taas jää pelkästään esitystekniik-
kan asteelle. Jos edes esitystekniikka tässä
kohden osoittautuu aiempia näppäräm-
mäksi, se on tietysti merkittävä generati-
vismin ansiopuolelle. Pelkäsi miinuk-
seksi en tohtisi teorian kehittelyn nyky-
vaiheessa katsoa sellaistaakaan tämän
oppisuunnan keskeistä osaa kuin oppia
pohjafoneemeista; se on joka tapauksessa
ravistellut lingvistejä miettimään, mikä
psykkinen tausta äänneopin ilmiöille,
ts. puhunnalla, lopulta on. Samalla se
kuitenkin on pannut huomaamaan, että
tämä mentalistiseksi luonnehdittu oppi
voi johtaa sellaisiinkin sovelluksiin,
joista juuri mentalistisuus tyystin puut-
tuu. En voi välttää sitä vaikutelmaa, että
Wiikin esittämä johto *uuras* ja *iili*-tyyppis-
ten sanojen äänneasulle on juuri tuollai-
nen antimentalistinen sovellus. Mitä
mieltä on siinä selityksessä (ks. Acta
Univ. Tamperensis A 26 s. 234), että
suomen *uuras* pohjimmaltaan onkin *uuuras*
ja että ilmiö saadaan tuottamalla tästä
ensin »pääsäännön» avulla *vuuras*, sitten
»poikkeussäännöllä» *vuuras* ja vihdoin
»j/v:n katosäännöllä» lopullinen *uuras*?
Wiik ehkä vastaa mielekkyyden olevan
siinä, että jos tämäntapaisiin johteluihin
myönnytään, saadaan suomen pohja-

foneemien luku kahta pienemmäksi kuin
muuten, ts. saavutetaan taloudellisuutta.
Tässä tapauksessa Wiik kulkee sikäli omia
teitään, että hänen taloudenpitonsa ei ole
ainakaan sääntöekonomiaa; hänen pohja-
foneemistonsahan johtaa siihen, että syn-
tyy joukko uusia sääntöjä, joita on joka
kerta erikseen sovellettava monia suo-
men tavallisia sanoja tuotettaessa. Esitys-
tekniikkallaan — rohkenen puhua siitä
enkä »todellisuudesta» — Wiik saa aikaan
yhtäältä säästöä, toisaalta haaskausta.
Ne tuskin tasoittavat toisiaan, eikä mi-
kään korvaa ainakaan sitä kielen kuvauksen
luontevuuden ja havainnollisuuden täys-
tuhoa, joka hänen tekniikkansa noudat-
tamisesta tässä kohden auttamatta seuraa.

Kun edellä käsitelin Wiikin kieltämiä
neljää kompetenssin jatkumo-ominaisuut-
ta, koetin toimia niin kuin Wiik on pitä-
nyt suotavana: päästä teesin ja antiteesin
ohitetuani synteisiin, jossa huomaan,
että »monet generativistien väittämät
eivät olekaan välttämättä omien traditio-
nalististen väittämien kanssa ristiriidassa».
Wiikin esittämistä kolmesta jatkumon-
kiistosta itse asiassa saatoin katsoa hyväk-
syväni kolme. Päädyin kuitenkin siihen
tulokseen, ettei niillä hyväksytyinäkään
ole merkitystä suuntaan tai toiseen silloin
kun koetetaan todistaa kaikki äänne-
muutokset harppaukselliseksi. Neljänteen
jatkumonkiistoon, taajuuksia koskevaan,
en sitä vastoin katsonut voivani yhtyä sen
jälkeen kun Wiikin suosittelemalla tavalla
olin pyrkinyt »kysymään, onko generati-
vistien määrittelemä käsite kielentutki-
muksen kannalta hyvä vai huono käsite».
Teesin ja antiteesin jälkeinen synteesi on
siten näkemys, jossa voin hyväksyä osan
generativistien väittämistä mutta en kaik-
kia. Yhdellä kaidalla kielentutkimuksen
kaistalla olen näin johtunut toiseen tulok-
seen kuin generativistit: en näe käsitystä
vähittäisten äänne muutosten mahdolli-
suudesta horjutetun. Wiikin toivomaan
kahden ajattelutavan täydelliseen integ-
raatioon en ole pyrkinyt enkä kai olisi
pystynytäkään, mutta luulen päässeeni
melkoiseen yhdyntymiseen, kun olen

sulattanut toisiinsa generativistisia ja ei-generativistisia näkökulmia tätä äänne-
muutoksen teorian erityiskysymystä käsi-
tellessäni. Yhdentymisen väistämätön tu-
los on tässä tapauksessa käsitys, joka
lähenee enemmän traditionalistista kuin
generativistista. Nähtäväksi jää, voidaan-
ko yhdentymispyrkimyksiä jatkaa laajem-
milla aloilla ja mihin tuloksiin ne johtavat.

Terho Itkonen